

Zeit: Gegenwart

Over Paul Scheerbart. **Of waarom de moderne mens zich niet kan concentreren op de toekomst**

CHRISTOPHE VAN GERREWEY

In de korte maar onuitputtelijke tekst *Erfahrung und Armut* uit het historische jaar 1933, citeert Walter Benjamin een zin uit de roman *Lesabéndio* van zijn Duitse 'voorganger' Paul Scheerbart: 'Jullie zijn allen zo moe – en dat komt alleen maar omdat jullie niet al jullie gedachten op een heel eenvoudig maar grandioos plan concentreren.' Een heel eenvoudig maar grandioos plan: het is, zoals vaak in een tekst van Benjamin, niet helemaal duidelijk waar de teneur ligt, aangezien die van zin op zin van plaats lijkt te verwisselen. Hij schrijft dat 'moderne mensen' – zijn tijdgenoten dus – het allemaal 'gevreten' hebben: 'de cultuur' en de 'mens', en dat ze oververzadigd en moe zijn geworden, 'arm' en zonder ervaring of zelfs zonder een verlangen naar ervaring. Ze kunnen elkaar geen 'raad' meer geven, want het begrip 'wijsheid', dat opgebouwd wordt door 'ervaringen', is aan een voortdurende inflatie onderhevig. Precies daarom voelen ze zich aangesproken door de woorden uit de roman van Scheerbart.

etcetera 109

Wil dat zeggen dat moderne mensen zich niet willen of kunnen concentreren op een plan? Is elk plan per definitie een surrogaatplan, zoals volgens Benjamin, 'de beklemmende ideeënrijkdom die met de herleving van astrologie en yogawijsheid, *Christian Science* en chiromantie, vegetarisme en gnosis, scholastiek en spiritisme onder – of beter over – de mensen kwam'? Hebben ze het zicht op de toekomst verloren of hebben ze er zich – blij toe – op een bewuste manier van verlost? En waar staat Scheerbart zelf met zijn 'werk'? Maakt dat dan wel deel uit van een groots plan? En als Scheerbart of zijn personages plannen kunnen maken, waarom kunnen de tijdgenoten van Walter Benjamin dat dan niet?

Benjamin heeft een viertal keer over deze Scheerbart geschreven: in *Erfahrung und Armut*, in een kleine tekst over de roman *Lesabéndio*, in een voor de Franstalige markt bestemde introductie op diens leven en werken, en in een reeks fragmenten in het *Passagenwerk*. Paul Scheerbart (1863-1915) was op elk van deze momenten van schrijven al dood. Misschien is het niet te kortzichtig om te stellen dat voor Benjamin ook het 'project' van Scheerbart al voorbij was, of dat het spectrum aan afwijkende interpretatiemogelijkheden dat het bood, steeds smaller werd – het ging snel in die jaren aan de voet van de twintigste eeuw.

Scheerbart, geboren in 1863 in Danzig, studeerde kunstgeschiedenis en filosofie, en begon al in 1889 aan een omvangrijk, chaotisch en multidisciplinair oeuvre dat zowel romans, tekeningen, manifesten, traktaten, essays, ontwerpen, theaterstukken, brieven als gedichten bevat. Het is echter vooral het vlak voor zijn dood gepubliceerde *Glasarchitektur* (1914) dat de meeste, blijvende reacties veroorzaakte, ook in het Nederlandse taalgebied². Het is een uit 111 hoofdstukken bestaand manifest dat, eerder vandaag dan morgen, 'glas' als enige 'correcte' bouwmaterial propageert, want 'het nieuwe milieu dat wij daardoor scheppen, moet ons een nieuwe cultuur brengen'. Scheerbart komt daardoor op één lijn te staan met modernistische architecten als Adolf Loos en Le Corbusier – met wie Benjamin hem ook identificeert – en met Bruno Taut, aan wie *Glasarchitektur* is opgedragen, en die in het jaar van publicatie in Keulen inderdaad een waanzinnig 'glazen huis' bouwde.

Scheerbart schreef ook theaterstukken en korte teksten over theater, waarvan de meeste gepubliceerd zijn in expressionistische of modernistische Duitse tijdschriften met sprekende titels als *Der Sturm*, *Die Gegenwart*, *Simplicissimus* of *Die Aktion*³. Wat geldt voor zijn leven en werken, geldt in het bijzonder voor deze verzame-